

Безуса Юлія Олегівна
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Харківський національний університет внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ДОТРИМАННІ ПРАВА НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ

Будь-яке відкрите суспільство будується на основі двох фундаментальних складових: свободі поглядів та верховенстві права. В такому суспільстві перше є неможливим без другого. Якщо відсутня свобода вираження думок, інші свободи – ЗМІ, зібрань, асоціацій, участі у політичному житті - є безкорисними або недоступними. Таким чином, свобода вираження поглядів є не лише основою для використання цих більш масштабних прав, але і сама по собі є фундаментальним правом, яке покликана захищати держава [4, с.15].

Ч.1 статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенція) наголошує: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів». [1] Л. В. Ярмол визначає поняття свободи вираження поглядів людини, як можливість виражати внутрішньо та назовні в будь-якій формі ставлення ймовірного характеру до будь-яких теперішніх, минулих, майбутніх явищ, процесів, подій, фактів дійсності або давати їх оцінку. [5, с. 21] Також згадана вітчизняна дослідниця виокремлює структурні елементи цього поняття – це «можливості людини: 1) дотримуватися своїх поглядів; 2) вільно виражати погляди (це право охоплює такі свободи: шукати, одержувати, поширювати, передавати будь-яку інформацію й ідеї); 3) змінювати свої погляди; 4) не виражати своїх поглядів. Більш того, структурним елементом свободи вираження поглядів людини є також можливість відмовлятися від своїх поглядів – вона повинна бути відображена в основних міжнародних документах з прав людини» [5, с.22].

Слід зауважити, що право на свободу вираження своїх поглядів включає не лише свободу дотримуватися своєї думки, тобто не переслідуватися за свої переконання, але також можливість вільно отримувати і розповсюджувати інформацію та ідеї. Принциповий момент в реалізації права на свободу вираження поглядів полягає в тому, що таке право може мати транскордонний характер. Воно також діє у відношенні кожної людини будь-якого віку, статі та у будь яких обставинах. Це означає, що цим правом можуть скористатись не лише законотворчі повнолітні громадяни держави чоловічої або жіночої статі, а й діти, в'язні та іноземці, які працюють і живуть в цій державі в будь-якій якості, в тому числі й іноземні журналісти. [4, с.21]. Конституція України в ст.34 підтверджує, що «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати,

зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [2].

З іншого боку, норми ч. 2 ст. 10 Конвенції, як і ч. 2 ст. 34 Конституції України, встановлюють певні обмеження щодо свободи вираження поглядів: «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві». [1] Отже, право на свободу вираження не є абсолютним. Як і більшість прав та основоположних свобод, воно може бути обмежене національними органами відповідних держав, які ратифікували Конвенцію. Проте такі обмеження також не можуть бути безмежними. Загалом, будь-яке обмеження чи втручання у здійснення права на свободу вираження поглядів може застосовуватися лише до якоїсь конкретної форми прояву цієї свободи. Причому не можна зачіпати зміст свободи вираження. Це випливає з тексту ст. 17 Конвенції, в якій йдеться про те, що «жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитися як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції». Тому будь-яке обмеження, яке не відповідає вимогам Конвенції, буде таким, що підлягатиме скасуванню [6, с. 31].

Безперечно, якщо співробітники правоохоронних органів виступають представниками держави, вони зобов'язані захищати зазначені права. Але наразі навіть у найрозвинутіших демократичних країнах світу співробітникам правоохоронних органів часто недостатньо знань та інструментів для ефективної взаємодії із ЗМІ, розслідування нападів і злочинів проти свободи вираження поглядів. У зв'язку зі стрімким розвитком цифрових технологій, таких, як штучний розум, розпізнавання облич і технологій спостереження, стає дедалі складніше зберігати баланс між захистом громадського порядку та права на недоторканість особистого життя і свободу думки.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці застосовує три критерії для встановлення правомірності обмеження права на свободу вираження поглядів і думок, що накладаються органами державної влади:

- передбаченість законом

Будь-які обмеження повинні мати правове обґрунтування, яке є доступним і достатньо чітко сформульованим для того, щоб особа могла зрозуміти чи не буде її конкретна дія порушувати закон.

- правомірність цілей

Вичерпний перелік згаданих цілей міститься в ч. 2 ст. 10 Конвенції: питання забезпечення державної безпеки, охорони громадського порядку, захисту здоров'я населення, проблем у сфері суспільної моралі, захисту прав інших осіб.

Що стосується питань забезпечення державної безпеки, а особливо в умовах воєнного стану, то наразі виникає така можливість введення правоохоронними органами України певних обмежень щодо свободи вираження

думок на території країни. Відповідно до пункту 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» №64/2022 (затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» реєстр. № 2102-ІХ від 24.02.2022) у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України [3] (наприклад, може застосовуватись впровадження контролю за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення неправдивої інформації або видалення у фізичних та юридичних осіб електронного комунікаційного обладнання та інших технічних засобів), що, однак, не свідчить про абсолютне обмеження таких прав, а, по суті, зобов'язує суб'єкта владних повноважень, який здійснює відповідне обмеження, знаходити баланс між обсягом вжиття заходів та реальною загрозою захищуваному інтересу виключно задля забезпечення «національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам» (ч.3 ст. 34 Конституції України), а також дотримуватись певної процедури при впровадженні таких обмежень. Зважаючи на відсутність в національному законодавстві детального юридичного механізму обмеження окремих прав людини, при вирішенні таких питань важливо звертатись до норм Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.

Щодо питання охорони громадського порядку, як правомірної мети, воно може підійматись лише коли протести несуть загрозу життєдіяльності або фундаментальним принципам функціонування суспільства, таким, як повага до прав людини та верховенство права. З цього випливає і наступна правомірна ціль – захист здоров'я населення, щодо якого може виникати загроза під час зібрань, внаслідок розповсюдження хвороби, а також пов'язанні з цим обмеження для надання медичної допомоги хворим та пораненим. На проблеми у сфері суспільної моралі можна посилатись, якщо обмеження є вкрай необхідним для підтримки поваги до фундаментальних цінностей суспільства, принципу недискримінації та верховенства права. Права ж людини можуть порушуватись внаслідок підбурювання до насилля, дискримінації за будь-якою ознакою та під час виступів, які розпалюють ненависть. Однак, слід зауважити, що пов'язанні з цим обмеження не повинні запроваджуватись на основі виразу заперечень інших людей щодо проведення протестів або недопущення політичної дискусії. Баланс у даному випадку завжди має бути витриманим на користь осіб, які відстоюють своє право на проведення мирних зібрань, якщо не існує вагомих доказів для обмеження зазначеного права.

- необхідність і пропорційність обмежень правомірній меті у демократичному суспільстві.

Обмеження вважаються пропорційними лише у випадку гострої соціальної необхідності. Орган, який вводить обмеження, зобов'язаний показати безпосередній зв'язок між протестом та захистом інтересів населення. Більш

того, обмежувальні заходи мають бути мінімальними, достатніми та індивідуальними для досягнення конкретного результату відповідно до принципів демократії. Але усі вказані вимоги стосуються ситуацій, які виникають у мирний час – натомість у період дії надзвичайного чи воєнного стану державам дозволяється відступати від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, якщо існує небезпека для населення. При цьому будь-які подібні відхилення мають бути офіційно та законно оголошені у відповідності до національного та міжнародного права, і в ніякому разі не можуть виступати самоціллю введення надзвичайного чи воєнного стану [4, с. 28].

Отже, згідно з положеннями, викладеними у загальних деклараціях та міжнародних нормативних актах, а також в Конституції України свобода вираження думок є фундаментальним аспектом верховенства права, яка гарантує підзвітність уряду. У зв'язку з цим вона є ключовим компонентом демократичної системи управління, яка повинна знаходитися під захистом правоохоронних органів. Слід зауважити, що для успішного виконання представниками правоохоронних органів своїх службових обов'язків із захисту права осіб на свободу вираження поглядів, їм слід виконувати вимоги законодавства, а не діючого уряду, провадити свою роботу чесно, прозоро, неупереджено та професійно, враховуючи як, позитивні, так і негативні результати використання цифрових технологій під час охорони громадського порядку та забезпечення безпеки.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Рим, 4.XI.1950 ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 Редакція від 01.08.2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 21.05.2023)
2. Конституція України: Закон від 28.06. 1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 21.05.2023)
3. Указ Президента України Про введення воєнного стану в Україні Редакція від 19.05.2023 Документ 64/2022, підстава - 254/2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 21.05.2023)
4. Thomas Jem, Averkiou Anna, Judd Terri, Kelly Sarah. Global Toolkit for Law Enforcement Agents. Freedom of Expression, Access to Information and Safety of Journalists. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris, France © UNESCO 2022, 220 с. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000383978>
5. Яромл Л. В. Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (загальнотеоретичне дослідження): автореферат/ Нац.ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2019, 39 с.
6. Нагнічук О. І. Обмеження реалізації права на свободу вираження поглядів та умови їх застосування відповідно до ч. 2 ст. 10 Конвенції про захист

